

IN MEMORIAM

Na predavanjima profesora Nikše Stančića trebalo je sjesti bliže katedri, u prve redove jedne od velikih predavaonica Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Više se ne sjećam je li profesor tijekom izvođenja svoje nastave sjedio ili pak stajao za katedrom, ali zasigurno nije govorio previše glasno pa bi se njegove riječi slabo čule u zadnjim klupama. Budući da su mu predavanja bila lijepo strukturirana i korisna za bolje razumijevanje složene problematike hrvatske povijesti devetnaestoga stoljeća, nisam dvojio gdje sjediti i „loviti“ bilješke. Mojoj je generaciji polovicom osamdesetih predavao o hrvatskom preporodnom pokretu, a nekoliko godina kasnije – na poslijediplomskom magistarskom studiju – govorio je o historiografiji o XIX. stoljeću. Do danas pamtim njegove tvrdnje o tom da valja biti na oprezu s onime što „piše u knjigama“. To je najbolje predstavio na nekim djelima Vase Bogdanova kojima je osporavao znanstvenu utemeljenost, napose pripremu i selektivno objavljivanje izvora na temelju kojih se onda može potvrđivati svoje unaprijed postavljene teze. Ili pak kritizirajući u ono doba recentna djela Vasilija Krestića i Milorada Ekmečića, koji su također prvo imali mišljenje o nekom povijesnom događaju ili osobi, pa su onda tražili izvore da ga potvrde. Profesor Nikša Stančić u potpunosti je stajao iza mišljenja i postupaka svojih velikih prethodnika Jaroslava Šidaka i Mirjane Gross da povjesničar mora isključiti emocije i trezveno rasuđivati te graditi prikaz povijesne stvarnosti na temelju raspoložive građe. Nikako ne smije postaviti tezu pa onda selektivno izabirati izvore kojima će je potvrđivati. Bilo je to sjajno iskustvo koje su nam pružali naši profesori.

Nikši Stančiću njegov je Odsjek za povijest 2011. priredio i objavio *Zbornik Nikše Stančića*, koji je uredila Iskra Iveljić, a izvrstan uvodni tekst napisala Božena Vranješ-Šoljan. Vrlo je iscrpno i utemeljeno prikazala njegovu znanstvenu djelatnost, ukratko se osvrćući na glavna djela. U tom je zborniku objavljena i Stančićeva bibliografija te nešto više od dvadeset tekstova, uglavnom s tematikom devetnaestostoljetne povijesti. Prilikom promocije zbornika, 7. lipnja 2011., Stančić je održao govor koji je potom objavljen u pisanoj formi u *Historijskom zborniku* (64/2011, br.1, 163-169). U njemu je profesor evocirao svoje uspomene na djetinjstvo, mladost i školovanje, kao i prva radna iskustva koja je stjecao u Povijesnom muzeju Hrvatske čija je direktorica u to vrijeme bila Lelja Dobronić. Zanimljivo napisan, tekst pruža uvid u to tko je i kako utjecao na njegov razvoj u vrsnog povjesničara hrvatske povijesti XIX. stoljeća. Taj sam tekst, kao i studiju Božene Vranješ-Šoljan te dopunjenu Stančićevu bibliografiju objavio u knjizi Nikša Stančić *Izabrani radovi*. U pripremi te knjige aktivno sam surađivao s profesorom Stančićem. Bio je zadovoljan da se njegov rad u historiografiji predstavi i na taj način – izborom radova koji su nastajali tijekom cijele karijere, u različito vrijeme i iz različitih pobuda, bilo kao rezultat istraživačkog rada, sudjelovanja na konferenciji ili priprema za nastavu. Kad sam mu u proljeće 2022. odnio autorske primjerke knjige, nazdravili smo hvarskom lozom te planirali i daljnju suradnju. Nažalost, profesor Stančić već je tada imao zdravstvene poteškoće i teže se kretao. Više se nismo vidjeli, samo nekoliko puta razmijenili mailove ili se kratko čuli telefonski. Na početku 2025. snažno ga je pogodila smrt supruge Branke. Tada sam mu se zadnji put javio poslavši mu brzojav sućuti. Opširnije mi je o svome ocu u tim posljednjim godinama na hodniku fakulteta znao govoriti kolega Hrvoje Stančić, profesor informacijskih znanosti.

Nikola (to mu je bilo „službeno“ ime, Nikša je dalmatinska umanjenica kojom se koristio u svakodnevnom životu i u potpisivanju svojih radova) Stančić rodio se u Starom Gradu na Hvaru 16. ožujka 1938. Prva je slova sricao i učio pisati u starogradskoj osnovnoj školi koja je nakon što su Talijani prilikom povlačenja s otoka 1943. zapalili školsku zgradu od lipnja 1944. bila u palači Biankini, a godine 1947. preseljena je u nekadašnju talijansku školu „Lega nationale“. Počeci

Stančićeva školovanja dakle nisu bili nimalo laki. Gimnazijsko je školovanje nastavio u Splitu, a potom se – poput brojnih Dalmatinaca – zaputio u glavni grad NR Hrvatske. U Zagrebu je 1964. na Filozofskom fakultetu završio studij povijesti. Bio je među sedmero prvoupisanih studenata poslijediplomskog magistarskog studija povijesti (studij III. stupnja), ali je preskočio magisterij znanosti i 1979. godine obranio disertaciju *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*. Već je sljedeće godine disertacija objavljena kao knjiga u seriji izdanja Instituta za hrvatsku povijest u Zagrebu.

Stančić je bio odličan student, pa su već za studija uočene njegove sposobnosti i marljivost. Ubrzo nakon što je diplomirao dobio je angažman kao vanjski suradnik Školskog radija i televizije na Radioteleviziji Zagreb. Bilo je to doba kada su radio i televizija bili značajan medij u popularizaciji povijesti, ali i u školstvu – brojni su radijski i televizijski prilogi korišteni u nastavi, kao dodatni materijali uz udžbenike. Stalni posao Stančić je dobio u Povijesnom muzeju Hrvatske i tamo radio nekoliko godina, do kraja 1971. kada je prešao na asistentsko mjesto na Filozofskom fakultetu. Nakon obrane disertacije postao je docent, a potom je napredovao kroz sve stupnjeve – redoviti je profesor postao 1991. U trajno je zvanje izabran 1998. i predavao je još deset godina, do navršene sedamdesete godine života. Godine 2008. otišao je u mirovinu, ali je još neko vrijeme izvodio nastavu na Filozofskom fakultetu u Splitu gdje je početkom dvijetisućitih bio jedan od pokretača i voditelj studija povijesti. Predavao je i na drugim visokoškolskim institucijama u Hrvatskoj i Sloveniji, uglavnom u poslijediplomskim studijskim programima. Na svome je odsjeku odradio uobičajene dvije godine pročelničkog mandata čim je postao docent (1980. – 1982.), a kasnije je pet godina vodio Zavod za hrvatsku povijest – upravo je u doba njegova predstojništva došlo ne samo do promjene imena ove institucije (ranije se zvao Institut za hrvatsku povijest), već i statusa – izdvojio se iz Centra za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu i postao fakultetski odnosno odsječki institut. U tom se času ova promjena činila sasvim korisnom za bolje funkcioniranje instituta, ali je već zakonskim promjenama 1993. određeno da na sveučilištima ne mogu djelovati zaposlenici u isključivo znanstvenim zvanjima, pa je Zavod za hrvatsku povijest počeo polagano nestajati – ostao je samo u titulaturi pročelnika Odsjeka za povijest (koji je ujedno i predstojnik Zavoda za hrvatsku povijest) i u nazivu časopisa *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*. Dio zaposlenih znanstvenika prešao je u nastavu, kao i neki znanstveni novaci, drugi dio zaposlenika postupno je otišao u mirovinu, a neki su prešli u Institut za suvremenu povijest/Hrvatski institut za povijest.

U dva je navrata Nikša Stančić bio i prodekan Filozofskog fakulteta. Na kraju svoje karijere četiri je godine bio na čelu Katedre za hrvatsku povijest – bilo je to vrijeme kada su najstariji i znanstveno najmeritoriji profesori stajali na čelu katedri, a ne kao u novije doba kada su se svi nastavnici počeli izmjenjivati u dvogodišnjim mandatima.

Svoj znanstveni razvoj Nikša Stančić okrunio je kada je 2004. izabran za redovitog člana Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (član suradnik postao je četiri godine ranije). Nekoliko je godina uređivao *Rad HAZU – Razred za društvene znanosti*, a od 2016. stajao je na čelu Arhiva HAZU kao njegov voditelj. Uoči ostvarenja i u prvim godinama hrvatske državne samostalnosti Nikša Stančić bio je aktivan na javno-društvenom polju – nalazio se na čelu stručnog povjerenstva koje je izradilo podlogu za raspravu o novom grbu Republike Hrvatske (1990) te je djelovao kao pomoćnik ministra znanosti zadužen za društvene i humanističke znanosti (1992. – 1994.). Bio je i član matičnog odbora u poljima povijesnih znanosti, a na početku 2000-ih vodio je povjerenstvo Ministarstva znanosti i obrazovanja za reviziju udžbenika povijesti za osnovne i srednje škole. Te su mu funkcije odnosile vrijeme i energiju čega je i sam bio svjestan: „Sama

moja bibliografija je ipak mogla biti opsežnija da nisam prihvatao neke upravne dužnosti [...] Jer svaka upravna služba donosi lakunu u bibliografiji“, napisao je u svome gore navedenom tekstu/govoru prilikom promocije zbornika posvećenoga njemu u čast.

No i unatoč tome, bibliografija profesora Nikše Stančića opsežna je, a njegov je doprinos proučavanju devetnaestostoljetne hrvatske povijesti izuzetan. Objavio je pet autorskih knjiga (jednu u suautorstvu) i knjigu izabranih tekstova, a tri je knjige priredio samostalno i nekoliko u suautorstvu. Među tim se knjigama ističu *Hrvatski razgovori* Mihovila Pavlinovića, kao i njegovi *Izabrani politički spisi*, te četiri knjige izvora *Hrvatski državni sabor 1848*. Uredio je dva zbornika radova, od čega jedan posvećen Pavlinoviću, osobi s čijom se kulturnom i političkom djelatnošću Stančić bavio od početka svoje znanstvene karijere.

Od prvih tekstova, objavljenih u *Zagrebačkoj panorami* i *Nastavi povijesti* polovicom šezdesetih, Stančić je u različitim časopisima u zemlji i inozemstvu objavio više od 200 članaka. Pisao je i enciklopedijske i leksikonske natuknice od kojih napose ističem sintetski pregled jugoslavenske i južnoslavenske ideje u šestom svesku drugoga izdanja *Enciklopedije Jugoslavije* 1990. godine, kao i dva opsežna leksikonska teksta o Ljudevitu Gaju i Josipu Jelačiću u *Hrvatskom biografskom leksikonu*. Valja spomenuti i njegov sintetski pregled preporodnog pokreta u katalogu *Hrvatski narodni preporod 1790 – 1848. Hrvatska u vrijeme ilirskog pokreta*, koji je usto i uredio – bilo je to 1985, u povodu stopedesete obljetnice početka ilirskog pokreta simbolično označenog početkom izlaska Gajevih *Novina horvatzkih* i književnog priloga *Danica*. Stančićev interes za preporodnu problematiku rezultirao je i monografijom *Gajeva „Još Horvatska ni propala“ iz 1832 – 33. Ideologija Ljudevita Gaja u pripremnom razdoblju hrvatskog narodnog preporoda*. Bio je to novum u istraživanjima ranog Gaja i vanjskih utjecaja na postanak njegove glasovite budnice te njene sudbine u prvim godinama. Izašla usred srbijanskog nasrtaja na temelje jugoslavenske poslijeratne federacije te širenja sanuovskih i miloševićevskih velikosrpskih planova, i još s takvim naslovom, ta je knjiga izazvala interes šire kulturne javnosti i cijela je naklada brzo planula. Sjećam se da sam je u ljeto 1990. ugledao u knjižari SANU u Knez Mihajlovoj ulici u centru Beograda. Jedan je primjerak bio u izlogu, drugi na polici. Kupio sam oba!

Ono što valja naglasiti jest i Stančićeva okrenutost interdisciplinarnosti – budući da se u nizu svojih tekstova bavio preporodnim pokretom, blisko je surađivao s povjesničarima književnosti, a sjećam se da je i sam tražio da u povjerenstvima za njegove izbore uvijek bude i makar jedan kroatist. A ta se interdisciplinarnost može uočiti i u njegovim tekstovima o hrvatskom grbu, napose u knjizi nastaloj u suautorstvu s muzeologinjom i povjesničarkom Dubravkom Peić Čaldarović *Povijest hrvatskog grba*. Naravno, i u izvrsnom sintetskom pregledu postanka i razvoja hrvatske nacije *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, toj kruni njegova bavljenja fenomenom hrvatskog nacionalnog pokreta u njegovim počecima u devetnaestom, ali isto tako i tijekom dvadesetoga stoljeća, kako ističe Božena Vranješ-Šoljan.

Napokon, valja istaknuti da Nikša Stančić nije prezao od polemika, tog posve zanemarenog žanra u hrvatskoj historiografiji. Već se u jednom od prvih objavljenih tekstova, „Problem ‘Načertanija’ Ilije Garašanina u našoj historiografiji“ može uočiti ta njegova sklonost izricanju jasnih ocjena i polemičnosti. Polovicom sedamdesetih kritički je prikazao knjigu Koste Milutinovića *Dalmacija i Vojvodina 1760 – 1914*. i polemizirao s Nikolom Gaćešom koji se zlonamjerno osvrnuo na jedan njegov referat, desetak godina kasnije odgovarao je na napade i objede Jeremije D. Mitrovića na „neke hrvatske istoričare“ koji tobože zaobilaze Srbe u Dalmaciji, među njima najviše na samoga Stančića i njegovu knjigu o Pavlinoviću i preporodnom pokretu, a u prvoj polovici devedesetih uhvatio se ukoštac s Petrom Korunićem, svojim kolegom s Odsjeka za po-

vijest u povodu njegovih novih pogleda na preporodnu i poslijepreporodnu ideologiju u hrvatskoj povijesti XIX. stoljeća. Poučne su sve ove polemike i valjalo bi ih koristiti u diplomskoj i doktorskoj nastavi povijesti kako bi studenti na konkretnim primjerima mogli vidjeti „što su sve povjesničari izmislili“ te da „povijest ipak nije izmišljeni mit već prošli život“, kako pojedinci koriste struku za neosnovane napade a drugi se vješto obračunavaju s takvom metodologijom i ukazuju na krive postavke i način rada historičara.

Stančić je vodio nekoliko znanstvenih projekata, primjerice *Hrvatska 18-19. stoljeća – modernizacija i nacionalni pokret*; *Hrvatska povijest – sinteze*; *Temeljni dokumenti hrvatske povijesti – dokumenti i simboli identiteta*. Kao voditelj tih projekata i/ili kao mentor pri izradi magistarskih i doktorskih radova odnosno predsjednik ili član povjerenstava za njihovu ocjenu i obranu utjecao je na karijere mnogih istraživača povijesti devetnaestog stoljeća, pa tako i moju. Iako na prvi pogled strog i distanciran, Nikša Stančić znao je pomoći upravo kada je to najpotrebnije.

Nikša Stančić dobio je i nekoliko priznanja i nagrada, od kojih ističem Državnu nagradu za znanost za knjigu *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, koju je dobio 2002, te Nagradu Ivan Lučić za ukupan doprinos razvoju historiografije, koju je dobio 2018. godine. Prilikom dodjele potonje nagrade na Festivalu povijesti KlioFest održao je jedan lijep govor o postanku hrvatske nacije i dobio velik pljesak prisutnih. Nažalost, nakon toga počeo je pobolijevati i sve je rjeđe aktivno sudjelovao u životu hrvatske historiografske zajednice. Kao što sam već naveo, uspjeli smo tijekom 2021. prirediti izbor njegovih radova i objaviti ga sljedeće godine kao njegovu posljednju knjigu. Preminuo je 2. siječnja 2026. u Zagrebu.

[Napomena: Budući da je bez opsežnih dodatnih istraživanja i udubljenja u Stančićeve radove vrlo teško otići korak dalje od prikaza njegove znanstvene djelatnosti koji je pružila Božena Vranješ-Šoljan, upućujem na mjesto na Internetu gdje se taj tekst može pročitati: <https://historiografija.hr/?p=50696>. Također, preporučam zainteresiranom čitatelju da svakako pročita i Stančićev tekst „Kako sam postao povjesničar?“ koji je objavljen u *Historijskom zborniku* – link: <https://hrcak.srce.hr/103102>]

Damir Agičić